

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2021-73-3>

УДК 658.14/.17:005.934

Кашена Н.Б.

кандидат економічних наук, професор,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Kashchena Nataliia

Kharkiv State University of Food Technology and Trade

МЕТОДОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

METHODOLOGICAL PLATFORM FOR DIAGNOSING ECONOMIC ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES

У статті обґрунтовуються теоретико-методичні засади формування методологічної платформи діагностики економічної активності торговельного підприємства як основи реалізації діагностичного процесу, орієнтованого на формування спеціальної інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень. Визначено системоутворюючий базис методології та побудовано дерево аналізу проблем формування методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі. Визначено послідовність етапів діагностичного процесу та процедурні аспекти верифікації кожного з них. Доведено, що його ефективність забезпечується відповідним механізмом, який запускає і підтримує діагностичний процес. Розроблено концептуальну модель методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі, яка на засадах системності відповідно до визначених завдань ідентифікує передумови і компонентний склад методології та через залучення механізму реалізації діагностичних процедур забезпечує результативність процесу отримання інформації для управління.

Ключові слова: торговельне підприємство, економічна активність, діагностика, методологія, система, механізм, процес.

В статье обосновываются теоретико-методические основы формирования методологической платформы диагностики экономической активности торгового предприятия как основания реализации диагностического процесса, ориентированного на формирование специальной информации, используемой для принятия управленческих решений. Определен системообразующий базис методологии и построено дерево анализа проблем формирования методологической платформы диагностики экономической активности предприятий торговли. Определена последовательность этапов диагностического процесса и процедурные аспекты верификации каждого из них. Доказано, что его эффективность обеспечивается соответствующим механизмом, который запускает и поддерживает диагностический процесс. Разработана концептуальная модель методологической платформы диагностики экономической активности предприятий торговли, которая на основе системности в соответствии с определенными задачами идентифицирует предпосылки и компонентный состав методологии и через привлечение механизма реализации диагностических процедур обеспечивает результативность процесса получения информации для управления.

Ключевые слова: торговое предприятие, экономическая активность, диагностика, методология, система, механизм, процесс.

The article substantiates the theoretical and methodological principles of forming a methodological platform for diagnosing the economic activity of a trading enterprise as a basis for implementing a diagnostic process focused on the formation of special information used for making management decisions. It is noted that the diagnostics of economic activity of a trade enterprise as a component of management is a set of actions aimed at providing information support to management that requires from management staff systemic theoretical knowledge and applied skills of instrumental methods of identifying economic activity, trends, assessing causes of change, forecasting and the practical implementation of the identified opportunities to increase it, taking into account changes in the business environment and the needs of stakeholders. It is proved that the efficiency of diagnostics of economic activity is ensured by the appropriate methodology, which normalizes the organization of the diagnostic process, procedures and operations into a holistic system with clearly defined prerequisites, component composition and process of their implementation. The methodology framework is determined and the problem tree analysis of the formation of the methodological platform for diagnosing economic activity of trade enterprises is carried out. The architectural structure of the system of diagnosing economic activity of a trade enterprise through a combination of functional and support components, which are defining for productive functioning of the mechanism and efficiency of the diagnostic process, is considered. The sequence of stages of the diagnostic process and procedural aspects of verification of each of them is determined. It is proved that the efficiency of the process of diagnostics of economic activity is provided by an appropriate mechanism, which through a set of rules, special tools, methods and techniques launches and maintains a diagnostic study, thus ensuring the integrity of the diagnostic system. A conceptual model of the methodological platform for diagnosing economic activity of trade enterprises is developed, which integrates the identified preconditions and component composition of the methodology on the basis of systematicity and

ensures the effectiveness of the process of obtaining information for management. The developed model allows to deepen and expand understanding of the essence of the system for diagnosing economic activity of the enterprise, its structure, regularities, the purposes and tasks of functioning, to provide high-quality instrumental support of the realization of diagnostic procedures and operations, to streamline the process of reception of the information for making management decisions focused on achieving target parameters of development of economic activity taking into account the dynamic changes in the business environment and consumer preferences.

Key words: trade enterprise, economic activity, diagnostics, methodology, system, mechanism, process.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність в сфері ритейлу, без сумніву, була, є і буде одним з важливіших секторів економіки. За даними [1] торговельна галузь поряд із будівництвом та телекомунікацією у 2020 році втримали валовий внутрішній продукт України від більшого падіння. У фактичних цінах вклад торгівлі у ВВП країни за 2020 рік складає 585344,0 млрд грн. або 14,0% [2]. Та попри це результати опитувань представників бізнесу свідчать, що їх очікування щодо економічної активності та перспектив сталого розвитку на тлі посилення карантинних заходів через пандемію COVID-19 вже дванадцятий місяць поспіль перебувають на рівні нижче рівноважного значення (50 пунктів). У лютому підприємства сфери торгівлі, залучені до щомісячного опитування, поліпшили оцінки своїх економічних перспектив до позначки 49,0 пунктів проти січневих 33,3 пункти [3]. Для підтримки визнаної позитивної тенденції життєво важливим для кожного ритейлера є оцінювання стану й перспектив їх діяльності в контексті забезпечення ефективного функціонування та соціо-еколого-економічних стандартів якості життя нинішнього і прийдешнього поколінь. Як наслідок – зростає науковий і практичний інтерес до діагностики економічної активності підприємств торгівлі як наукового підґрунтя для прийняття виважених управлінських рішень з її підвищення та забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерпретація, передумови формування, оцінка, ідентифікація факторів зміни й засобів стимулювання економічної активності підприємств є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: І.Я. Кулиняка (2017), А.М. Турило та І.С. Вчерешньої (2011) – у роботах яких викладається теоретичний базис економічної активності підприємств; Л. Кіліана (2019), О. Клаверії, Е. Монте і С. Торра (2017), С.В. Смирнова та Н.В. Кондрашова – у роботах яких висвітлюються прикладні аспекти вимірювання економічних очікувань та економічної активності суб'єктів господарювання; Дж. Кабальєро, А. Фернандеса і Дж. Парка (2019), Р. Майо і Д. Філіпа (2018) – у роботах яких розглядаються канали факторів стимулювання і прогнозування економічної активності підприємств. Віддаючи належне здобуткам провідних науковців сучасності слід зазначити, що дана проблематика потребує подальших наукових розробок на засадах системності та узгодженості зі специфікою економічної діяльності підприємств торгівлі.

Мета статті полягає в концептуалізації методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Розв'язанню проблем торговельного підприємства, пов'язаних із забезпеченням бажаного рівня його економічної активності, сприяє діагностика. Як складова управлінської діяльності діагностика економічної активності підприємства являє собою комплекс дій, спрямованих на забезпечення інформаційної підтримки управління [11, с. 222], і потребує від управлінського персоналу системних теоретичних знань та прикладних навичок інструментальних методів ідентифікації рівня економічної активності, виокремлення тенденцій, оцінки причин зміни, прогнозування та практичної реалізації залучення виявлених можливостей його підвищення з урахуванням змін бізнес-середовища та потреб стейкхолдерів. Ефективність діагностики економічної активності підприємств торгівлі забезпечується відповідною методологією.

У вітчизняному науковому дискурсі методологію (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) найчастіше тлумачать як: вчення про наукові методи пізнання й перетворення світу; філософську та теоретичну основу, сукупність методів дослідження, які застосовують у будь-якій галузі науки відповідно до визначеної специфіки об'єкта її пізнання; систему знань про теорію науки або систему методів дослідження, як теорію методів дослідження, як вчення про наукові методи пізнання або як систему наукових принципів пізнання, на основі яких планують науково-дослідну діяльність, розробляють її концепцію, здійснюють раціональний та свідомий вибір сукупності способів, засобів, прийомів її вивчення [12, с. 9].

Підтримуючи думку О.М. Новікова та Д.О. Новікова стосовно того, що «методологія – це вчення про організацію діяльності» [13, с. 20], вважаємо, що організувати роботу з діагностики економічної активності торговельного підприємства означає впорядкувати її в цілісну систему з чітко визначеними передумовами, компонентним складом і процесом її здійснення (рис. 1).

Наведений підхід до розуміння архітектоніки методології діагностики економічної активності підприємств торгівлі забезпечує розбудову відповідної методологічної платформи – теоретико-методичного базису реалізації діагностичного процесу, процедур і операцій. Об'єктивною підставою для її обґрунтування є розробка дерева аналізу проблем (рис. 2), відповідно до якого має бути визначено концепцію діагностичного процесу, орієнтованого на забезпечення бажаного рівня економічної активності та сталого розвитку торговельних підприємств за швидкоплинних змін бізнес-середовища та уподобань споживачів.

Архітектурна побудова системи діагностики економічної активності торговельного підприємства перед-

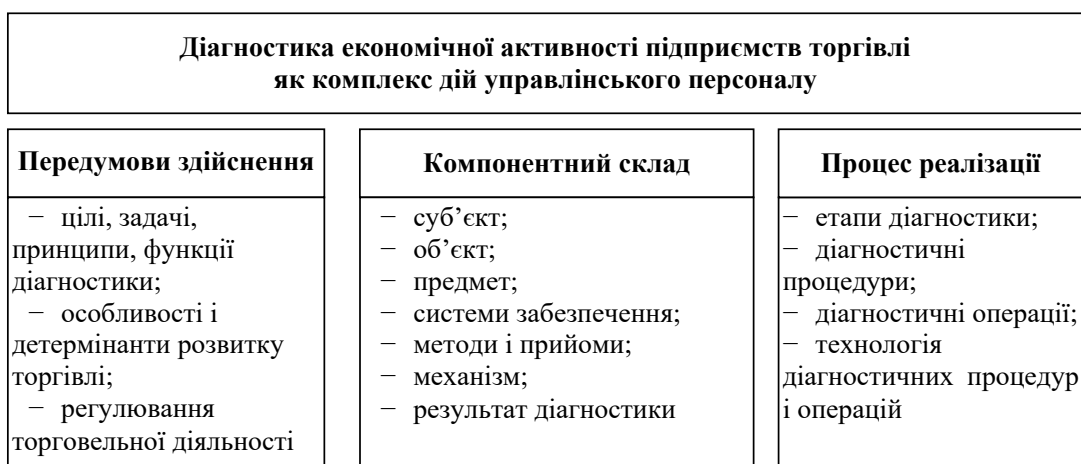

Рис. 1. Системоутворюючий базис методології діагностики економічної активності підприємств торгівлі

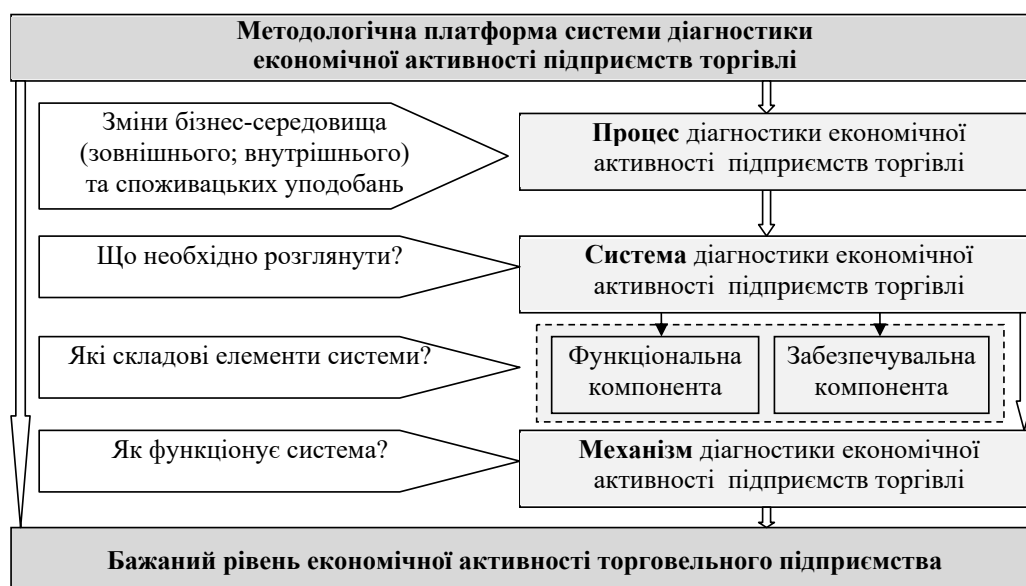

Рис. 2. Дерево аналізу проблем діагностики економічної активності підприємств торгівлі

бачає виділення функціональної та забезпечувальної компонент. Функціональна компонента орієнтована на виконання функцій діагностики (моніторинг; оцінка; причинно-наслідковий аналіз; постановка діагнозу; прогноз), і підтримується забезпечувальною компонентою. У своїй структурі забезпечувальна компонента інтегрує організаційне, нормативно-правове, інформаційне, методичне, технічне і програмне забезпечення, та є визначальною для продуктивного функціонування механізму й ефективності процесу діагностики економічної активності в інформаційній системі управління торговельним підприємством.

Процес діагностики економічної активності торговельного підприємства по суті передбачає безперервну послідовність етапів, процедур і операцій з отримання й обробки інформації про її рівень та зміну під впливом бізнес-середовища й уподобань споживачів, а саме:

- підготовчий етап – 1) визначення мети діагностики та постановка завдань; 2) вибір сукупності підприємств; 3) призначення осіб, відповідальних за проведення діагностики, розподіл робіт, визначення строків виконання; 4) визначення джерел інформації для проведення діагностики;

- інформаційний етап – 1) використання таблиць, діаграм розробка анкет експертних оцінок; 2) збір та вимірювання критеріальних ознак (показників) економічної активності підприємства; 3) обробка інформації, систематизація її за складовими, визначення показників;

- аналітичний етап – 1) вибір та обґрунтування методів багатовимірного аналізу; 2) виділення однорідних кластерів і структури кластеризації; 3) визначення й оцінка чинників впливу на економічну активність;

- творчий етап – 1) побудова узагальнюючих показників, визначення еталона; 2) порівняння та іден-

тифікація результатів; 3) розробка моделі економічної активності підприємства;

– дослідний етап – 1) аналіз прогнозних величин та впливу факторів формування; 2) створення системи класифікації ознак виявлених проблем ; 3) визначення причин виявлених проблем і шляхів їх локалізації;

– рекомендаційно-виконавчий етап – 1) обґрунтування та прийняття управлінського рішення, узгодження заходів щодо його реалізації; 2) планування та

організаційне забезпечення реалізації рішення; 3) реалізація управлінських рішень.

Визначена послідовність етапів діагностичного процесу регламентується відповідним механізмом. Механізм діагностики економічної активності торговельного підприємства «є складною системною категорією, яка в широкому сенсі представляє собою систему взаємопов'язаних і взаємозалежних організаційних, економічних, технологічних і методологічних елемен-

Рис. 3. Концептуальна модель методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі

тів (принципів, підходів, норм, методик, методів, інструментів, показників), які забезпечують виконання цільових діагностичних функцій. У вузькому розумінні механізм діагностики – це сукупність правил, спеціальних заходів і процедур проведення діагностичного дослідження підприємства для виявлення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що впливають на його діяльність, з метою надання рекомендацій щодо зменшення негативних впливів і поліпшення (відновлення) стану підприємства та моніторингу їх ефективності» [14, с. 27].

Результатом діагностики економічної активності підприємств торгівлі є формування спеціальної інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень. Створення подібної інформації визначається інформаційними потребами суб'єкта діагностики і орієнтовано на максимальне їх задоволення (незалежно від обсягу, складності структури і руху інформаційних потоків в системі управління економічною активністю підприємства) з акцентом на таких характеристиках як: доречність, вірогідність, правдивість, нейтральність, зрозумілість та порівнянність.

Поєднання відповідних методів, прийомів, засобів та методик в діагностичному процесі, який через реалізацію цільових завдань дослідження призводить до перетворення вихідної інформації в інформацію для прийняття управлінських рішень, формує методологію діагностики економічної активності підприємств торгівлі. Її ефективність забезпечується відповідним механізмом, який запускає і підтримує діагностичний процес, забезпечуючи тим самим цілісність системи діагностики економічної активності в управлінській інформаційній системі торговельного підприємства.

На підставі вищенаведеного та результатів попередніх досліджень [11, с. 222–227; 15–17] розроблено концептуальну модель методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі (рис. 3), яка на засадах системності відповідно до визна-

чених завдань ідентифікує передумови і компонентний склад методології та через залучення механізму реалізації діагностичних процедур забезпечує результативність процесу отримання інформації для управління.

Розроблена модель дозволяє суттєво поглибити і розширити осмислення сутності системи діагностики економічної активності підприємства, її структури, закономірностей, цілей і завдань функціонування, забезпечити якісний інструментальний супровід реалізації діагностичних процедур та операцій, впорядкувати процес отримання інформації для прийняття управлінських рішень.

Висновки. Діагностика займає важливе місце в управлінській інформаційній системі торговельного підприємства. Вона дозволяє проводити детальне «обстеження» та обґрунтовувати варіанти досягнення бажаних параметрів економічної активності підприємства виходячи з наявних фінансово-ресурсних можливостей та їх зміни під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища, оцінювати ефективність управлінських рішень, прийнятих за результатами діагностики. Методологія діагностики поєднує відповідні методи, прийоми та методики і визначає спосіб отримання інформації для досягнення попередньо сформульованих цілей дослідження. Запропонована концептуальна модель методологічної платформи діагностики економічної активності підприємств торгівлі інтегрує мету та завдання діагностики, які відображають об'єкт і предмет дослідження, з принципами і функціями, що виступають її базисом, визначає формат забезпечувальних систем і послідовність етапів діагностичного процесу та оптимізує вибір методичного інструментарію діагностики, що в комплексі забезпечує якісний інформаційний супровід розробки, прийняття і реалізації управлінських рішень, орієнтованих на досягнення цільових параметрів розвитку економічної активності з урахуванням динамічних змін бізнес-середовища та уподобань споживачів.

Список літератури:

1. Які галузі закінчили 2020 рік «в плюсі» – дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/21/670242/> (дата звернення: 06.05.2021).
2. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.05.2021).
3. Настрої бізнесу суттєво поліпшилися, практично наблизившись до рівноважного рівня – результати опитування підприємств у лютому. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nastroyi-biznesu-suttyevo-polipshilisyapraktichnoblizivshis-do-rivnovajnego-rivnya--rezultati-opituvannya-pidpriyemstv-u-lyutomu> (дата звернення: 06.05.2021).
4. Кулиняк І.Я. Теоретичні аспекти трактування поняття «економічна активність підприємства». *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4. С. 69–79.
5. Турило А.М., Вчерашня І.С. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «економічна активність підприємства». *Фінанси України*. 2011. № 10. С. 79–84.
6. Kilian L. Measuring global real economic activity: Do recent critiques hold up to scrutiny? *Economics Letters*. 2019. № 178, May. P. 106–110.
7. Claveria O., Monte E., Torra S. A new approach for the quantification of qualitative measures of economic expectations. *Quality & Quantity*. 2017. № 51(6). P. 2685–2706.
8. Smirnov S.V., Kondrashov N.V. Indices of regional economic activity for Russia. *In Business Cycles in BRICS*. Springer, Cham. 2019. P. 363–375.
9. Caballero J., Fernández A., Park J. On corporate borrowing, credit spreads and economic activity in emerging economies: An empirical investigation. *Journal of International Economics*. 2019. № 118. P. 160–178.
10. Maio P., Philip D. Economic activity and momentum profits: Further evidence. *Journal of Banking & Finance*. 2018. № 88. P. 466–482.

11. Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава : ПП «Астра», 2019. 254 с.
12. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти. *Рідна школа*. 2017. № 1–2. С. 8–17.
13. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методологія. Москва : СИН-ТЕГ, 2007. 668 с.
14. Кривов'язюк І.В., Кость Я.О. Діагностика фінансово-господарської діяльності промислового підприємства : монографія / під наук. ред. д.е.н. Брюховецької Н.Ю. НАН України. Інститут економіки промисловості, Луцький НТУ. Донецьк-Луцьк : ЛНТУ, 2012. 200 с.
15. Кашчена Н.Б., Ставерська Т.О. Концептуалізація фінансової діагностики в системі управління фінансово-економічною безпекою підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2018. Вип. 2 (28). С. 52–64.
16. Davydova O., Chebanova N., Kashchena N., Chmil H., Protsenko V. Economic activity of enterprises: methodical aspects of assessment. *SHS Web of Conferences*. 2019. Vol. 67. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/08/shsconf_NTIUkrSURT2019_06012/shsconf_NTI-UkrSURT_2019_06012.html.
17. Krutova A., Kashchena N., Chmil H. Enterprises' economic activity stimulation as a driver of national economy sustainable development. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2020. Вип. 1 (31). С. 162–173.

References:

1. Yaki galuzi zakinchili 2020 rik «v plyusi» – doslidzhennya [Which industries finished 2020 «in the black» – research]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/21/670242/> (accessed 06 May 2021).
2. Valovij vnutrishnij produkt u faktichnih cinah [Gross domestic product at actual prices]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nastroyi-biznesu-suttyevo-polipshilisyapraktichno-nablizivshis-do-rivnovajnego-rivnya--rezultati-opituvannya-pidpriemstv-u-lyutomu> (accessed 06 May 2021).
3. Nastroyi biznesu suttyevo polipshilisyapraktichno nablizivshis do rivnovazhnogo rivnya – rezultati opituvannya pidpriemstv u lyutomu [Business sentiment has improved significantly, almost approaching the equilibrium level – the results of a survey of enterprises in February]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nastroyi-biznesu-suttyevo-polipshilisyapraktichno-nablizivshis-do-rivnovajnego-rrezultati-opituvannya-pidpriemstv-u-lyutomu> (accessed 06 May 2021).
4. Kulinyak I. (2017) Teoretychni aspekty traktuvannya ponyattya «ekonomichna aktyvnist' pidpriemstva» [Theoretical aspects of the interpretation of the concept of «economic activity of the enterprise»]. *Bulletin of the National University of Technology and Design of Kiev. Economic Sciences*, no. 4, pp. 69–79.
5. Turilo A.M., Vcherashnia I.S. (2011) Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennya ponyattya «ekonomichna aktyvnist' pidpriemstva» [Theoretical and methodological approaches to the definition of the concept of «economic activity of the enterprise»]. *Finance of Ukraine*, no.10, pp. 79–84.
6. Kilian L. (2019). Measuring global real economic activity: Do recent critiques hold up to scrutiny? *Economics Letters*. 2019. No. 178, May, pp. 106–110.
7. Claveria O., Monte E., Torra S. (2017) A new approach for the quantification of qualitative measures of economic expectations. *Quality & Quantity*, no. 51(6), pp. 2685–2706.
8. Smirnov S.V., Kondrashov N.V. (2019) Indices of regional economic activity for Russia. In *Business Cycles in BRICS*, Springer, Cham, pp. 363–375.
9. Caballero J., Fernández A., Park J. (2019) On corporate borrowing, credit spreads and economic activity in emerging economies: An empirical investigation. *Journal of International Economics*, № 118, pp. 160–178.
10. Maio P., Philip D. (2018) Economic activity and momentum profits: Further evidence. *Journal of Banking & Finance*, № 88, pp. 466–482.
11. Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств : колективна монографія (2019) [Theory, methodology and practice of economic and financial activities of enterprises: a collective monograph]. Poltava: PE «Astray», 254 p.
12. Kalinina L. (2017) Naukovyi dyskurs suchasnykh metodolohii orhanizatsiinoho mekhanizmu upravlinnia v sferi osvity [Scientific discourse of modern methodologies of organizational mechanism of management in the education area]. *Native school*, no. 1–2, pp. 8–17.
13. Novikov O.M., Novikov D.O. (2007) Metodolohiya [Methodology]. Moscow, Sinteg. 668 p.
14. Kryvoviazuk I.V. Kost Ya.O. (2012) Diahnostyka finansovo-hospodarskoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva: monohrafiia [Diagnosis of financial and economic activity of an industrial enterprise: monograph]. Donetsk-Lutsk, LNTU. 200 p.
15. Kashchena N., Stavetskaya T. (2018) Kontseptualizatsiia finansovoi diahnostyky v systemi upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of financial diagnostics in the system of enterprise's financial and economic security management]. *Economic strategy and perspectives of the development of trade and services sphere*, vol. 28, pp. 52–64.
16. Davydova O., Chebanova N., Kashchena N., Chmil H., Protsenko V. (2019) Economic activity of enterprises: methodical aspects of assessment. *SHS Web of Conferences*, Vol. 67. Available at: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/08/shsconf_NTIUkrSURT2019_06012/shsconf_NTI-UkrSURT_2019_06012.html.
17. Krutova A., Kashchena N., Chmil H. (2020) Enterprises' economic activity stimulation as a driver of national economy sustainable development. *Economic strategy and perspectives of the development of trade and services sphere*, vol. 1 (31), pp. 162–173.